

INTENCIONALNOST - VEZ MED POMENOM IN UMOM

Olga Gnamuš

POVZETEK

Searlova teorija intencionalnosti je v središču prevladujočih razprav na področju znanstvenega raziskovanja v psihologiji, lingvistiki, sociologiji in umetni inteligenci. V njegovi teoriji je koncept reprezentacije definiran z intencionalno vsebino (r) in psihološkim načinom (S), ne z njegovo formalno strukturo. Intencionalna vsebina določa pogoje zadostitve psiholoških stanj. Intencionalnost ni notranja poteza lingvističnih bitnosti in pomen obstaja šele, ko obstaja distinkcija med intencionalnimi duševnimi stanji ($S(r)$) in obliko njihove lingvistične povnanjenosti. Ta definicija je nasprotna Fregejevi konceptiji pomena kot načina prikaza reference.

ABSTRACT

Searle's theory of intentionality is in the centre of the prevailing discussion in the fields of scientific research in the psychology, linguistics, sociology and artificial intelligence. In his theory, the concept of representation is defined by a intentional content (r) and psychological mode (S), not by its formal structure. Intentional content determines the condition of satisfaction which must obtain if the state is to be satisfied. Linguistics entities are not intrinsically intentional and the meaning exists only when there is a distinction between intentional mental states ($S(r)$) and the form of its linguistic externalization. Searle's concept of meaning is bound to intentional mental states and is opposite to Frege's definition on meaning as the way of giving the referent.

OD FILOZOFIJE JEZIKA K TEORIJI UMA

Searlova teorija govornih dejanj in teorija intencionalnosti je nedvomno teorija, pomembna za opis psiholoških okoliščin sporazumevanja, to je razlago pretvorb pomena v pragmatične podatke, ki se dogodijo na intencionalni osi. Ta povezuje pomen z duševnimi stanji govorca.

Searlovo teorijo je mogoče razmejiti v dve obdobji. Prvo obdobje obsega filozofijo jezika, predstavljeno kot teorijo govornih dejanj. V delu *Govorna dejanja - Esej iz filozofije jezika* (1969) Searle definira konstitutivna pravila, ki omogočajo opravljanje govornih - natančneje - ilokucijskih dejanj: propozicijsko-vsebinska pravila (propositional content rule) opišejo vsebino udejanjenega ali zaželenega dejanja; iskrenostna pravila (sincerity rules) določijo intencionalna duševna stanja, ki jih predpostavlja posamezno ilokucijsko dejanje: trditve predpostavljajo verjetje, da p; obljube in grožnje govorcevo namero, udejanjiti p; zahteve željo, da bi naslovnik udejanjil p; ekspresivi predpostavljajo čustvena stanja in deklarativi ustrezne institucionalne položaje; bistvena pravila (essential rules) zavezujejo govorca k izraženim duševnim stanjem, npr. namera zavezuje k izvršitvi dejanja, trditev k dokazu resničnostne vrednosti, zahteva k želji, da se dejanje izvrši; pripravljalna pravila (preparatory rules) določijo medsebojna razmerja med govorcem in naslovnikom, ki omogočajo opravljanje posameznega ilokucijskega dejanja, pri obljubi je to prepričanje, da daje naslovnik prednost izvršitvi dejanja pred neizvršitvijo. Nekateri avtorji (A. Burkhardt 1990) verjamejo, da konstitutivna pravila temeljijo na pomenski analizi performativnih glagolov. Pri razvijanju meril za razvrščanje ilokucijskih dejanj se je Searle dejansko močno opiral na razčlenbo pomenske in skladienske zgradbe izrekov, zlasti performativnih glagolov. Na tej podlagi je ilokucijska dejanja razvrstil v pet skupin (trditve, zahteve, obljube in grožnje, ekspresivi in deklarativi) ter ločil neposredna in posredna govorna dejanja, ne da bi uspel tem razvrstitvam nadrediti enotno razvrščevalno merilo. Zameglil je tudi izvorno delitev govornih dejanj na konstativne in performative. Poskus, pojasniti potek sporazumevanja s pomočjo pomenskih razčlemb, ni v celoti uspel.

V drugem obdobju je Searle razvil teorijo intencionalnosti, ki jo opredelil kot filozofijo uma (1983, 1985). Zasnoval jo je na treh tezah: (1) psihološka teza predpostavlja, da je filozofija jezika del filozofije uma; (2) biološka teza predpostavlja, da je zmožnost, prek govornih dejanj predstavljati duševna stanja in dejanska stanja v svetu, del biološke zmožnosti možgan in uma, da prek intencionalnih duševnih stanj, kot so verjetja, želje, namere in čustva, ter predvsem prek zaznav in dejanj, poveže organizem s svetom; (3) sociološka teza predpostavlja, da je jezik in sporazumevanje družbeni pojav in so zato v podstavi intencionalnih duševnih stanj družbene oblike.

Teorija intencionalnosti poudarja razliko med pomenom in intencionalnimi duševnimi stanji ter skuša pojasniti, kako um dodeli intencionalnost jezikovnim bitnostim, ki po svoji naravi niso intencionalne. Intencionalne vrednosti niso notranja sestavina pomena, temveč so izpeljane. S tem pomen razmeji od sporazumevanja ter oblikuje podlago za intencionalne interpretacije pomenskih vrednosti, predvsem s stališča psihološkega konteksta. Teorija intencionalnosti tako pomembno prispeva k razumevanju zakonitosti, ki vodijo interpretacijo pomena med sporazumevanjem. Z njo Searle nadaljuje svoja prizadevanja, pojasniti razmerja

med zunajjezikovnimi bitnostmi (um, svet) in jezikovnim pomenom ter govornim dejanjem.

Pri branju te teorije moramo ločiti tri ravnine razčlemb:

- (1) raven intencionalnih duševnih stanj, ki pripada teoriji uma;
- (2) raven izraznega prikaza intencionalnih duševnih stanj, ki pripada pomenu in prikazovalni nameri;
- (3) raven ilokucijskih dejanj, ki pomenu prisodijo ilokucijsko ali sporazumevalno namero.

Teorija je poskus, te ravni povezati v enoviti teoretični model.

KAJ JE INTENCIONALNOST?

Teorijo intencionalnosti Searle pojmuje kot teorijo uma (1983, 1985). Kaj je intencionalnost? Po Searlu je to lastnost duševnih stanj ali dogodkov, prek katerih so ti usmerjeni k predmetom ali dejanskim stanjem v svetu. Sestavljajo jo verjetja/prepričanja (beliefs), želje (desire), namere (intention) in čustva, kot so strahovi, upanja, ljubezen, sovraštvo, obžalovanje (1983: 1). Searle verjame, da je intencionalnost poteza samo nekaterih duševnih stanj (prepričanj, želja, namer, strahov, upanja), mnoga druga stanja pa so neusmerjena, kot npr. nevroza, bojazen. Nadalje opozarja, da intencionalnosti ne kaže zamenjevati z zavestnostjo: mnoga intencionalna stanja niso zavestna in mnoga zavestna stanja niso intencionalna. Mnoga prepričanja so nezavedna. Razpon intencionalnih stanj, prek katerih smo usmerjeni k svetu, je obsežen. Naštejmo nekatera: verjetje, želja, namera, strah, upanje, ljubezen, sovraštvo, dvom, obžalovanje, občudovanje, krivda, pričakovanje, jeza, sram, veselje, gnus, razočaranje, malodušje. Kako se intencionalnost prikazuje v izrazu? Searle pravi, da je treba razlikovati med prikazano vsebino (r) in psihološkim načinom te vsebine (S). To zvezo izrazi z obrazcem $S(r)$. Izrazna realizacija tega razmerja je *verjamem, da p ; želim, da p ; bojim se, da p* . Če izrek ne zaznamuje psihološkega načina, ga naslovnik vseeno interpretira. Zgledov bi lahko našteali nešteto:

A: *Ali imaš kaj denarja?*

B: (i) *Imam.*

(ii) *Koliko želiš/ potrebuješ?*

Medtem ko odgovor (i) ostaja v mejah dobesednosti in dogovorjenega pomena ter njegove prikazovalne vsebine, odgovor (ii) kaže, da naslovnik iz pomena sklepa na intencionalno duševno stanje, potrebo in željo. Predpostavlja, da S potrebuje denar (želja) in da je izrek izrekel s sporazumevalno namero, da bi naslovnik prepoznal intencionalno stanje izražene propozicijske vsebine. Sklepanje od pomena k intencionalnim duševnim stanjem (prepričanjem, željam, nameram, čustvom) je podlaga za Griceovo teorijo pogovornih implikacij (1975). Govorec se intencionalnih duševnih stanj, v katerih obstajajo prikazane vsebine, pogosto ne zaveda. Podobno tudi sklepanje od pomena k intencionalnim stanjem pogosto poteka samodejno in nezavedno.

KAJ JE REPREZENTACIJA?

Na vprašanje, kaj je reprezentacija ali prikaz, Searle odgovarja: "Za mene je reprezentacija definirana z vsebino in njenim načinom, ne z njeno formalno zgradbo. Vsako intencionalno stanje se sestoji iz intencionalne vsebine in psihološkega načina. (...) Vsako intencionalno stanje s smerjo skladnosti (direction of fit) je prikaz vsebine njegovih pogojev zadostitve (condition of satisfaction), (n.d.: 12-13). Prikazana vsebina (r) je torej pogoj zadostitve intencionalnega duševnega stanja (S). Če rečemo *Jutri bo deževalo*, je v izreku predstavljena vsebina našega verjetja in verjetje bo zadovoljeno, če se bo napovedana vsebina uresničila. Verjetje naj bi bilo po tej teoriji prikaz ali reprezentacija v smislu, da se sestoji iz intencionalne vsebine, izražene s propozicijo p v določenem psihološkem stanju, ki je zadovoljeno tedaj, kadar se p ujema z dejstvi ali dejanskimi stanji. Verjetja so tako kot trditve lahko resnična ali neresnična, smer njihove skladnosti poteka od uma k svetu (pri trditvah od besed k svetu, um oziroma besede želimo uskladiti s svetom). Želje in namere ne morejo biti resnične ali neresnične, temveč izpolnjene ali neizpolnjene, smer njihove skladnosti pa poteka od sveta k umu (pri zahtevah, obljubah in grožnjah od sveta k besedam - svet želimo uskladiti z besedami). Po merilu skladnosti uma s svetom je mogoče intencionalna duševna stanja ločiti v dve skupini.

Searle ni raziskoval zapletenih razmerij med verjetji in željami, njihovega sočasnega obstajanja in nasprotujočega delovanja, kar omogoča predsodke (vem, da ni res, a vseeno verjamem), to je prepričanja, ki niso skladna z dejanskimi stanji, in utajitve (vem, da je res, a ne morem verjeti), ki se kažejo v človekovi nezmožnosti sprejeti neprijetna in boleča dejstva. To vodi do tlačitve dejstev v območje nezavednega in zahteva, da teorijo intencionalnih duševnih stanj povežemo s teorijo nezavednega, zlasti načelom ugodja in realnosti (Freud 1987), načelom stroška in koristi (Leech 1983), z načelom istovetenja z ideali ali podrejanja avtoritetam. Vsa ta načela prispevajo k oblikovanju neutemeljenih prepričanj, ki nimajo podpore v dejstvih in dejanskih stanjih. Obstajajo kot intencionalna stanja, ki jih je mogoče zadovoljiti z intencionalnimi vsebinami, ne da bi naslovnik iskal razloge verjetja (reason to believe, Recanati 1987). Verjamemo, ker intencionalna vsebina ustreza želji, odpravlja strahove, prebuja upanja ali jo je izrekel govorec, ki je po naši presoji vreden zaupanja.

Searla ne zanima ontološki položaj intencionalnih duševnih stanj, temveč ga zanimajo njihove logične poteze in prikazi pogojev njihove zadostitve. Eden temeljnih pojmov te teorije je pojem *pogoj zadostitve* (condition of satisfaction): intencionalna duševna stanja Searle opiše kot prikaz pogojev njihove zadostitve. Pričakovati p (p opiše intencionalno vsebino stanja) pomeni verjeti (verjetje je duševno stanje, v katerem ta vsebina obstaja), da se bo p v prihodnosti uresničila. Pričakovanje je zadovoljeno, če se to tudi zgodi, to je, če se prikazana vsebina, opisana s p , uresniči. Verjetje je zadovoljeno, če obstaja dejansko stanje, ki ga prikazuje intencionalna vsebina verjetja, izražena s p (resničnostni pogoj - truth condition). Namera je zadovoljena, če se udejanji vsebina nameravanega dejanja (izpolnitveni pogoj - fulfilment condition). Želja je zadovoljena, če se udejanji vsebina zahtevanega dejanja (poslušnostni pogoj - obedience condition).

Searle skuša odgovoriti na vprašanje, ali bi bilo mogoče intencionalna stanja zvesti na dve temeljni stanji, verjetje (Ver) in željo (Žel). Redukcija intencionalnih duševnih stanj na Ver in Žel bi znatno poenostavila opis in oblike intencionalnosti na dve smeri skladnosti med umom in svetom oziroma besedami in svetom: smer skladnosti od uma/besed k svetu (Ver) in smer skladnosti od sveta k umu/besedam (Žel). Poglejmo si nekaj njegovih obrazcev: strah = Ver (+p) & Žel (-p): verjamem, da p in želim non p; pričakovanje = Ver (Fut p); upanje = - Ver (p) & - Ver (-p) & - Ver (-p) & Ver (+p) & (Žel p). Svoj prikaz sklone z ugotovitvijo, da vseh oblik intencionalnosti ni mogoče zvesti na Ver in Žel, toda vsa intencionalna stanja vsebujejo bodisi Ver bodisi Žel ali obe prvini hkrati.

Searle ugotavlja, da so intencionalna stanja povzročena in realizirana v zgradbi možganov, v možganski nevrofiziologiji in povezujejo um s telesom. Vendar ga ne zanima njihova ontološka pojavnost, temveč njihove logične lastnosti, ki izhajajo iz njihove predstavitve v jezikovnih bitnostih. Po njegovem verjetja in pripadajoče trditve ni mogoče obravnavati kot propozicijskega stališča: med verjetjem oziroma trditvijo in intencionalno vsebino oziroma propozicijo naj bi obstajalo istovetnostno razmerje: verjetje je psihološki način obstajanja intencionalne vsebine, ki obstaja kot prepričanost, da je ta resnična. Želja je način obstajanja intencionalne vsebine, ki teži k uresničitvi.

MED INTENCIONALNOSTJO IN SPORAZUMEVANJEM

Searle verjame, da je intencionalnost del biološke zgodovine in intencionalna stanja prisojata tudi živalim, toda samo človek povezuje ta stanja z rabo jezika. Tako je govorečev pomen (speaker's meaning) v celoti definiran s primitivnimi oblikami intencionalnosti: verjetji, željami, namerami, strahovi, obžalovanji, ki pa niso notranja sestavina lingvističnega pomena (1983: 160).

Zato se postavlja zapleteno vprašanje, kako teorijo intencionalnosti kot teorijo uma povezati s teorijo jezikovnega pomena, kako um podeli intencionalnost bitnostim, ki same po sebi niso intencionalne. Isti pomen lahko pri različnih osebah povzroči različna intencionalna stanja, zadovolji verjetja, prebudi želje, strahove ali upanja; različna intencionalna stanja je mogoče izraziti z enakimi oblikami in pripadajočimi pomeni. To razhajanje kaže, da imamo opraviti z dvema ravnema, duševno, ki pripada umu, in pomensko, ki pripada jeziku. Intencionalnost je notranja poteza duševnih stanj, kot so verjetja, strahovi, obžalovanja, želje, namere. Glasovna in črkovna raven izrekov pa ni intencionalna. Med sporazumevanjem se med njima vzpostavi izpeljavno razmerje, tako da um dodeli intencionalnost bitnostim, ki po svoji naravi niso intencionalne. Intencionalnost ni notranja sestavina pomena, temveč je v skladu s pogovornim sklepanjem izpeljana pragmatična vrednost: naslovnik sklepa od pomena k prepričanemu, želim, nameram in čustvom ter pomen interpretira v kategorijah prepričanaj, želja in namer. Po Searlu obstaja pomen le, če obstaja razlikovanje med intencionalno vsebino in obliko njenega izraznega povnanjenja. Intencionalna duševna stanja sestavljajo intencionalne vsebine (r) v določenem psihološkem načinu (S), v govoru se te izrazijo v ilokucijskem dejanju, ki ima zgradbo F(p), pri čemer F zaznamuje ilokucijsko silo izreka (ali je ta trditev, zahteva,

obljuba, grožnja, ekspresiv, deklarativ), p pa propozicijsko vsebino ilokucije: *Trdim, da p; obljubim, da p; zahtevam, da p*. Izrek *Obljubim, da p* zaznamuje vrsto ilokucijskega dejanja, ki predpostavlja ustrezno intencionalno stanje, sestavljeno iz namere, želje in verjetja: nameravam storiti dejanje p, ker verjamem, da naslovnik dejanje želi. Namera je iskrenostni pogoj obljube, izpolnitev dejanja pa zadostitveni pogoj intencionalnega stanja. Trditve *Trdim, da p* predpostavlja kot iskrenostni pogoj govorcevo verjetje, da je p resnična, to pa je zadovoljeno, če je zatrjena vsebina skladna z dejanskim stanjem. Zahteva *Zahtevam, da p* predpostavlja govorcevo željo, da se p uresniči. Izpolnitev zahteve je pogoj zadostitve izraženega intencionalnega stanja. Tako so iskrenostni pogoji ilokucijskih dejanj povezani z zadostitvenimi pogoji intencionalnih stanj.

Ekspresivi so praviloma brez intencionalne vsebine ter brez smeri skladnosti s svetom, predpostavljajo le določeni psihološki način. Zato so pogosto izraženi medmetno, s smehom, jokom ali krikom in z nejezikovnimi izraznimi sredstvi. Medtem ko trditve zahtevajo skladnost besed s svetom in zahteve ter obljube skladnost sveta z besedami, pa imajo deklarativi dvojno smer skladnosti: dejanska stanja, ki jih povzročajo, hkrati prikazujejo, natančneje, povzročajo jih s prikazovanjem. Izreka *Sestanek je zaključen. Razstava je odprta* prikazujeta dejanski stanji, ki se uresničita kot posledica izrekanja.

Searle verjame, da je mogoče vsa intencionalna stanja prikazati s petimi kategorijami ilokucijskih dejanj: trditvami (assertives), zahtevami (directives), obljubami in grožnjami (commissives), deklarativi (declaratives) in ekspresivi (expressives). Intencionalna duševna stanja pa razvrsti v štiri temeljne skupine (verjetja, želje, namere, čustva); ta pogoje zadostitve povzročajo (želje in namere prek zahtev in obljub), jih ne povzročajo (verjetja prek trditve), so izraz duševnega stanja in nimajo pogojev zadostitve (ekspresivi), oziroma jih povzročajo in prikazujejo hkrati (deklarativi). Nekatero intencionalno vsebino, kot denimo vsebino verjetij, izražamo s propozicijo, druga, kot denimo ljubezen in sovraštvo, pa ne: *Verjamem, da bo jutri deževalo, toda Ljubim/sovražim* Meto. Vsebinska intencionalnih stanj tako ni vselej propozicija, čeprav imajo vsa duševna stanja svojo vsebino. Ta pogoj, ugotavlja Searle, je pri intencionalnih duševnih stanjih strožji kot pri govornih dejanjih, saj obstajajo maloštevilna govorna dejanja brez izražene vsebine: *Oh! Av!*

Med verjetjem in trditvijo kot njegovim izrazom ter željo in namero ter zahtevo in obljubo kot njunima izrazoma obstaja pomembna razlika. Pogoj zadovoljitve verjetja je resničnost trditve, ki predpostavlja od trditve neodvisno bitnost. Želja in namera oziroma zahteva in obljuba pa povzročata pogoje lastne zadostitve na način, ki se razlikuje od verjetja in trditve. Izrekanje trditve še ni razlog verjetja, da je ta resnična. Z obljubo in zahtevo pa oblikujemo razloge za opravljanje nameranih dejanj (obveza govorca) oziroma zahtevanih dejanj (ubogljivost naslovnika). Toda če pri trditvi resničnost predpostavimo, ne da bi imeli ali zahtevali razlog verjetja, trditve, utemeljene ali neutemeljene, povzročajo nova intencionalna stanja, želje, namere, čustva, in tako usmerjajo um.

Sklenemo lahko, da z ilokucijskim dejanjem izrazimo intencionalno stanje, ki je iskrenostni pogoj tega ilokucijskega dejanja. Če izrazimo trditve, da p, izrazimo verjetje. Če obljubimo, da p, izrazimo namero, če zahtevamo, da p, izrazimo željo.

Toda reči, da je intencionalno stanje iskrenostni pogoj ilokucijskega dejanja, ne pomeni, da ima govorec vselej intencionalno stanje, ki ga izraža. Mogoče so laži in neiskrena dejanja. Tako teorija intencionalnosti omogoča obravnavati izreke, kot so laži, ki so izraz neskladja med intencionalnim duševnim stanjem in ilokucijskim dejanjem, oziroma so kršitve iskrenostnih pogojev izrekanja. Glede na iskrenostne pogoje je trditev iskrena ali lažna, glede na resničnostne pogoje resnična ali neresnična. Iz zaupanja v govorca in njegovo iskrenost ni mogoče sklepati na resničnostno vrednost. Resničnostna vrednost temelji na utemeljenih razlogih verjetja, da je trditev resnična. Laž pa je izraz namerne kršitve iskrenostnih pogojev: govorec zatrjuje p, čeprav ve, da je neresnična. Lahko pa se tudi moti; verjame, da p, čeprav ta ni resnična. Tedaj govorimo o zmoti.

Opisane povezave med intencionalnimi stanji in ilokucijskimi dejanji (intencionalne vsebine ustrezajo propozicijskim vsebinam, psihološki načini ilokucijskim silam, zadostitveni pogoji iskrenostnim pogojem) dajo celovito podobo teorije intencionalnosti: intencionalna duševna stanja so prikazi pogojev zadostitve intencionalnih vsebin v določenem psihološkem načinu; ilokucijska dejanja povzročajo pogoje zadostitve (če gre za željo in namero) ali ugotavljajo dejanska stanja, ki so pogoj zadostitve verjetij. Pogoj zadostitve je torej povezovalni člen med intencionalnimi duševnimi stanji in ilokucijskimi dejanji, sprožilec ilokucijskega dejanja z namero, zadostiti intencionalna stanja.

Searlovo pojmovanje reprezentacije se tako razlikuje od rabe tega pojma v sodobni umetni inteligenci in kognitivni psihologiji: "Zame je reprezentacija definirana s svojo vsebino in svojim načinom, ne s formalno sestavo.(...) Vsako intencionalno stanje se sestoji iz intencionalne vsebine in psihološkega načina. Kjer je ta vsebina cela propozicija in kjer obstaja smer skladnosti, intencionalna vsebina določa pogoje zadostitve. Pogoji zadostitve so pogoji, določeni z intencionalno vsebino, in se morajo izpolniti, da je stanje zadovoljeno" (n.d.: 13). Če imam verjetje, da dežuje, je vsebina mojega verjetja, da dežuje. In pogoj zadovoljitve je: Dežuje. Če je moje verjetje zares resnično verjetje, potem obstaja nekaj v svetu, kar ga zadovoljuje; in to je njegov pogoj zadostitve. Intencionalna vsebina želje teži k zadostitvi, tako da prek zahteve povzroča dejansko stanje, ki ustreza vsebini želje.

DVONAMERNOST IZREKOV

Searle razlikuje dvojno raven intencionalnosti izreka: raven intencionalnega stanja, izraženega v opravljenem govornem dejanju (trditev je v tem smislu prikaz verjetja z intencionalno vsebino oziroma propozicijska vsebina v določenem psihološkem načinu - verjetju). To namero Searle poimenuje prikazovalna namera Pn. Drugo raven intencionalnosti določa namera, s katero je ilokucijsko dejanje opravljeno, poimenuje jo sporazumevalna namera Sn (n.d.: 164). Searle ponazarja opis namer z naslednjim zgledom: če trdim, da dežuje, izrazim verjetje, da dežuje, in hkrati opravim dejanje trditve, da dežuje. V tem smislu je trditev prikaz vsebine verjetja (reprezentacijska ali prikazovalna) in opravljeno ilokucijsko dejanje trditve, katerega sporazumevalna namera je, da bi naslovnik prepoznal prikazovalno namero, to je, da je izrek izraz verjetja, da p: "Sporazumevalna namera je preprosto namera, da bi bila

prikazovalna namera prepoznana od naslovnika" (1983: 171). Pogoji zadostitve izraženega intencionalnega duševnega stanja (verjetja) so istovetni s pogoji zadostitve ilokucijskega dejanja: trditev je resnična, če je izraženo verjetje resnično (skladnost verjetja z dejanskimi stanji ali dejstvi); izražena želja je izpolnjena, če se zahteva uboga, namera je izpolnjena, če se nameravano dejanje izvrši.

Searle opozarja, da je treba razlikovati med *izraziti trditev* in *izraziti resnično trditev*. Samo če je trditev resnična in hkrati iskrena, sta sporazumevalna in prikazovalna namera istovetni. Če govorec laže, trditev ni več prikaz verjetja in sporazumevalna namera ni prenos resničnih podatkov o dejanskih stanjih ali dejstvih, ki verjetje zadovoljujejo, temveč povzročanje učinkov z domnevno resničnimi podatki. Obravnava jezika mora po Searlu upoštevati naslednja dejstva: dejstvo, da je mogoče lagati ter opravljati trditve, medtem ko lažemo. Nadalje je mogoče trditi, ne da bi bila trditev tudi resnična, oziroma izrekati trditve, a biti povsem ravnodušen do vprašanja, ali jih bo poslušalstvo razumelo in jim verjelo. Po Searlu teorija dveh namer tako obravnava omogoča. Razmerje med prikazovanjem intencionalnih duševnih stanj in sporazumevanjem je nesomerno. Mogoča je namera prikazovanja brez namere sporazumevanja, toda ni se mogoče sporazuvati, ne da bi vsebine prikazali. Ne morem te, na primer, obvestiti, da dežuje, ne da bi moj izrek prikazal, resnično ali lažno, dejansko stanje vremena. Zato je treba razlikovati dva vidika pomenske namere, prikazovalno in sporazumevalno namero.

Glede na sporazumevalno namero Searle razlikuje pet skupin ilokucijskih dejanj: trditve, s katerimi naslovnika obveščamo o dejanskih stanjih in dejstvih; zahteve, s katerimi želimo naslovnika pripraviti, da bi zaželeno dejanje opravil ali se nezaželenemu odrekel; z deklarativi vnašamo v svet spremenbe; z ekspresivi izražamo čustva in stališča; z obljubami ali grožnjami se obvezujemo, da bomo kaj storili.

S tako členitvijo namer je Searle prišel do ločitve dveh delov pomena: "Upoštevajmo, da ta obravnava omogoča jasno ločevanje med delom pomena, ki ima opraviti s prikazovanjem, za katerega, kot sem dejal, verjamem, da je jedrni pomen, in delom, ki ima opraviti s sporazumevanjem" (1983: 168). Po Searlu so poskusi, ki bi želeli pomen zvesti na sporazumevanje, zgrešeni. Tudi po mnenju Sperberja in Wilsonove je jezik neobhoden za spoznavno prikazovanje in predelavo podatkov, sporazumevanje pa lahko poteka tudi brez jezikovnega koda: "Jezik je v tem ožjem pomenu (...) s slovnico vodeni prikazovalni sestav. Naš pogled je natančno v tem, da poteza, biti s slovnico vodeni prikazovalni sestav, in poteza, biti uporabljen za sporazumevanje, nista sistematično povezani. (...) Jezik je neobhoden ne za sporazumevanje, temveč za predelavo podatkov; to je njegova bistvena vloga" (Sperber in Wilsonova 1986: 172). Po drugi strani pa ugotavljata: "Lingvistično kodirani pomenski prikazi so abstraktne umske sestave, ki morajo biti izpeljavno obogatene, preden jih je mogoče imeti za prikaz česarkoli zanimivega" (n.d.: 174). "Res je, da je jezik sestav, ki povezuje pomenski in glasovni prikaz stavkov. Vendar pa med pomenskim prikazom stavka in aktualno mislijo, ki jo z izrekanjem sporočamo, obstaja razpoka. Ta razpoka ni zapolnjena z več kodiranja, temveč z izpeljevanjem" (n.d.: 9).

Sporazumevanje je dvorazsežnostno razmerje, ki ga poleg intencionalnega razmerja, ki povezuje pomen z intencionalnimi duševnimi stanji, preči še

interakcijsko razmerje, ki povezuje sporočevalca in naslovnika. Tako pomen ni samo sredstvo prikazovanja intencionalnih duševnih stanj in prikazovalne namere, temveč je podrejen tudi sporazumevalnim ciljem.

Problem dvonamernosti izrekov se povezuje z znanim vprašanjem, kaj je pomen eksplicitnih performativnih glagolov: ali so ti glagoli prikazi intencionalnih duševnih stanj ali z njimi dejanje tudi opravljamo. Naša podmena je, da se na pomen med sporazumevanjem sočasno vežeta obe nameri v somernem ali nesomernem razmerju. Trditve so zgledi, ko sta obe nameri istovetni ($S_i = P_i$): sporazumevalna namera je prikaz dejanskih stanj ali dejstev oziroma prepričanj, da so ta resnična. Sovpadanje obeh namer se izraža tudi v udeleženski zgradbi zatrjevalnih glagolov, ki so dvoudeleženski. V njihovem sklonskem okviru ni mesta za naslovnika. Priključitev interkacijske osi, ki v pomenskem okviru odpre mesto za naslovnika, opazujemo pri eksplicitnih performativnih glagolih, ki želijo svet uskladiti z besedami. Prikazovalna in sporazumevalna namera sta v instrumentalnem razmerju (S_i s P_i), sklonski okvir performativnih glagolov je troudeleženski in odpira mesto za sporočevalca, naslovnika in propozicijsko vsebino. Če zahtevo izrazimo eksplicitno, s performativnim glagolom zahteve, pride do razcepa v obliki, tako da osnova besede izraža velebnost, končnica povednost. Če zahtevo izrazimo posredno, pride do pomenske vrzeli med dobesednim in sporočenim pomenom. Ločnica med pomenoslovjem in sporazumevanjem se tako zrcali kot razcep v sestavu jezikovnih oblik in kot pomenska vrzel v govoru. Spoznavne vloge se uresničujejo v pomenskem polju, sporazumevalne vloge pa zahtevajo pogovorno sklepanje od pomena k intencionalnim duševnim stanjem in k sporazumevalnim nameram, ki niso istovetne z izraženim pomenom in z njim povezano prikazovalno namero.

SKLEP

Teorija intencionalnosti je doslej najresnejša, najcelovitejša in najobetavnejša obravnava govorne dejavnosti v okviru teorije uma in tako obravnava psihološkega konteksta sporazumevanja. Searle razširi pojem reprezentacije ali prikazovanja, tako da prikaz opiše z intencionalno vsebino in psihološkim načinom njenega obstajanja: intencionalna vsebina je pogoj zadostitve intencionalnih duševnih stanj (prepričanj, želja, namer in čustev), pri čemer nekatera intencionalna stanja pogoje zadostitve povzročajo, druga pa za svojo zadostitev predpostavljajo neodvisno obstoječe bitnosti.

Intencionalnost ni notranja sestavina pomena, temveč je pomenu dodeljena od zunaj, v poteku pogovornega sklepanja od pomenskih bitnosti k intencionalnim bitnostim. Lingvistični izraz teh razmerij so govorna dejanja.

Searle je zavrnil idejo, da je namera, povezana s pomenom, namera povzročiti učinke na naslovnika, tako da je ločil prikazovalno in sporazumevalno namero, ki sovpadata le v primeru resničnih trditev. Tako je ustvaril pogoje za oblikovanje teorije sporazumevanja, ki pomen sicer predpostavlja, a mora pojasniti njegove sporazumevalne vloge, zlasti razmerje med pomenom in intencionalnostjo kot potezo uma.

Searlova teorija uma ne vključuje vrednot, zato je razlagalno nezadostna pri obravnavi vrednostnega presojanja. Njena pojasnjevalna vrednost odpove tudi pri obravnavi jezikovnih struktur, ki niso prikazi dejanskih stanj, temveč so povezovalci pojmovnih bitnosti, ki pripadajo različnim umskim prostorom in pri katerih se način in vsebina ne izrazita v obliki $F(p)$, to je pri stavkih, ki imajo v podstavi samostalniška povedja, propozicija pa povezuje dve samostalniški zvezi v razmerje SZ1 je SZ2. Illokucijske sile F teh stavkov ni mogoče pojasniti s smerjo skladnosti s svetom, temveč kot povezovalno silo dveh pojmovnih bitnosti.

LITERATURA

- Haverkate, H. (1987): The Representation of Intentional Behavior: the Semantics and Pragmatics of Clause-embedding Predicates. *Communication & Cognition*, 20, 4: 333-358.
- Searle, J. R. (1969): *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Mind*. London: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1979): *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. London: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1983): *Intentionality. An essay in the philosophy of mind*. London: Cambridge University Press.
- Sreale, J. R., D. Vanderveken (1985): *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1986): *Meaning, communication, and representation*. V: Grandy, R.E., Warner, R.: *Intentions, Categories, Ends*. Oxford.
- Searle, J. R. at Al (1992): *(On) Searle on Conversation - by John R. Searle and Al*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Burkhardt, A., ed. (1990): *Speech Acts, Meaning and Intentions. Critical Approaches to the Philosophy of John R. Searle*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kuipers, T.A.F. (1985): The Logic of Intentional Explanation. *Communication & Cognition*, 18, 1/2: 177-198.